

ИГРА ПАЗЛАМА

(Раде Јарак: *You puzzle*, Лагуна, Београд, 2013)

Постоји нека тајна веза између игре слагалицом и самог чина писања. Штавише, нека врста симболичког одраза када се посвећеност једној врсти комбинаторике у циљу досезања решења у свеобухватној слици и смислу као у огледалу одражава у комбинаторици речима и поступцима, трагању за целовитом сликом догађаја и мисли које предузима писац док себи и другима приређује једну игру завођења „вишег реда“. Било да му приписујемо онако старински, романтично и наивно улогу демијурга или га у модерном духу времена краја сваке модерности поништавамо и пуштамо да иде за законитостима које сама прича ствара, а не обрнуто, свакако присуствујемо узбудљивом откривалачком процесу. Писац Раде Јарак, аутор неколико романа и збирки прича, у роману *You puzzle* представља двоструко занимљиву причу и директно позира на размишљање о већ поменутом одразу.

На плану структуре, Јарак ствара једну књижевну слагалицу. На идејном плану, показало се да учинак не би био ни приближно тако упечатљив без тог и таквог структурног решења. Писац бира мотив који је на овим просторима често литераризован, који је имао многе срећне и несрећне интерпретације, али који је, изгледа, у темељу бављења не само књижевношћу већ је општи, хуманистички и цивилизацијски мотив у неизбежној причи о дијалектичком поретку ствари. Распад, деконструкција, поништавање, нестанак... Мотив пропасти, или тачније мотив пропадања породице Ромић, једне дубровачке породице која је укрстила српску, хрватску и јапанску крв протеже се у три дела романа, у временском распону од седамдесетак година.

„Некада су у врту расле две палме. Високе и танке.“ Уводна је реченица романа, она коју изговара Ђорђе Ромић, један од синова старог Кика Ромића. Година је 1968, а место, стара породична кућа Ромићевих. Ову реченицу и ову годину могли бисмо означити као почетак игре пазлама које до краја ваља сложити и добити решење. Оно које ће сугерисати могући одговор на питање не само о растакању једне породице већ и расула једне заједнице, југословенске у овом случају. Из перспективе те, 1968. године, а просторно, из дворишта куће која постаје чворна тачка и симбол најпре једне интеграције, а потом дезинтегрисаности заједнице, идеја и личности које су омогућавале њен опстанак, Ђорђе евоцира једно друго време. Ратне четрдесете и догађај када је међу тим палмама, високим и витким, живот изгубио један Немац. Та уводна, почетна коцкица слагалице уједно је експозиција радње, када Ђорђе језгровито и ефектно уводи у причу ликове, најстарију кћерку Ану, Јовану која је једног лета педесет треће исекла вене у купатилу те старе породичне куће, Романа и Теклу, децу његовог брата Зорана, генерала ЈНА ожењеног Јапанком. „Помешаше се српска, хрватска и јапанска крв“, говори Ђорђе, „то није могло на добро да изађе.“ Слика рањеног

Немца који је „дошао да умре“ ту, међу високим и витким палмама једне „уклете“ куће постаје тамни оквир за слику о животу под вечитом Сенком смрти. Та смрт из времена четрдесетих година двадесетог века стоји као рагастов на вратима здања које ће се временом, током наредних педесет година постепено претворити у руину. Јарак познати мотив о „уклетим“ породицама и пропастима кроз време, користећи управо поступак слагалице, дакле, нелинеарно, скоковито предочавање дешавања, које у узрочно последични низ тек читалац накнадно доводи дешифрирајући слике и значења и спајајући их у целину, тематизује да би открио оно изнутра. Тај фатум уклетости, премешта из искључиво домена спољашњег и мотивише оним изнутра које тек у судару са законитостима заједнице доводи до реакције. Породица Ромић памти време пре Другог светског рата, пролази кроз ратни немир, опстаје у времену социјалистичке заједнице и окрњена, кроз ликове Романове деце, Николе и Милене наставља, али ван Дубровника и изван једне целовите земље. Времена која су у фокусу приче, турбулентна су времена била. Други светски рат који је породица Ромић прошла под знамењем партизанског покрета и оно мирнодопско, у којем су „уживали“ у заслугама стеченим у покрету отпора, опстају у контексту приче о фатуму уклетости само као привидна динамика коју, у бити, покреће механизам неких унутарњих, хтонских сила, на први поглед несводивих на било коју познату мерну јединицу рационалног. Два кључна догађаја у радњи романа важна су за то. Самоубиство Зоранове кћерке Јелене и нестанак супруге Аи коју је упознао у далеком Јапану и као по матрици најбоље испричаног мелодрамског штива увео у породицу Ромић.

Ова два догађаја у ткиво радње романа уводе елемент трилера који се решава опет по моделу слагалице. Дакле, не интервенцијом самог писца, већ активним читаочеvim учешћем у игри слагалицом, комбинацијом сличица, које тек *post festum*, када се књига склопи, доноси решење. Али и тада, када се формално реши мистерија, остаје и опстаје до краја неразјашњен мотив, Јеленин за самоубиство и Аин за то да напусти мужа и оде у Италију са човеком који је током Другог светског рата припадао страни супротной од оне за коју се њен муж борио. Као што најчешће бива у породичним сагама, посебно оним које прате неминовну силазну путању која води до растакања и пропасти, и у *Yu puzzlama* готово да ниједан лик не одликује тенденција ка интегрисању, пре би се рекло да су психичке и менталне конструкције ликова од оне посебне врсте материјала неуклопљиве у околину. Мимикрија ту није могућа, и када припадају заједници, оној пре Другог светског рата или оној после, то је лабилна веза свакога момента склона пуцању. Зоран, генерал ЈНА лако ће у себи пронаћи детектор за откривање и раскринкавање слабости једног система и привида о братству и јединству. „Посматрао је ситне душе како ломе велику идеју“, да ли га је та преосетљивост на истину тек маскирану великим пароллама одвела у смрт или ћеркино самоубиство и женин нестанак, може се нагађати, али је јасно да специфична тежина његовог бића бива онај неизбежни фон на којем се огледа колективно биће једног времена. А оно је привид врлине, мрежа издаја и превара, тмурно лице стварности под маском хармоније. Слично њему, и лик најстарије кћери Ане остаје да бива вечито неуклопљен у средину као и Теклин лик коју лезбијске склоности нужно скриване од околине воде у далеки Јапан, где ће трагично завршити. Када Јелена у последњим тренуцима

свести евоцира свој живот, читамо опис који рефлектује суштину односа управо тих и таквих јединки осетљивих на нечасне каприце стварности и околине.

„Мој живот требао је бити миран и прозиран као вода на површини језера у којем плове златне и сребрне рибице на чијем се дну лагано њишу мекане траве. Али није био такав. Био је пун боли и изненађења... као да је нетко бацио бомбу у језеро и оно нестало у вртлогу...” Корен свих трагичних неспоразума, познато је, води управо из диспропорције између очекиваног и оствареног и све велике приче испричане кроз историју, производ су једног неславног трагања за остварењем сна. У *Yu puzzlama*, такав сан сањао је Зоран пре Другог светског рата, сањале су идеолошки супротстављене стране током рата, сањали су сви они учесници игре зване братство и јединство после рата. *Yu puzzle* су, у ствари, прича не о тој непомућеној површини језера већ управо о оној бомби баченој у њега. И ту се сада помаља још један важан мотив целокупне приче, важнији од саме породице Ромић, важнији од самог рата, од свих снова заједно које ликови сањају, тај мотив несреће која, на први поглед долази ниоткуда. Несрећа је сам рат, несрећа су сва она бајковита очекивања од живота, несрећа су све изненадне смрти и нестанци, несрећа је сва она неуклопљеност у средину, несрећа бива и миран лик Јапанке Аи који се њеном мужу на крају животног пута указује као мирна маска под којом је кључало њему нешто заувек непознато. Несрећа је и једна друштвена заједница која се попут породице Ромић распала на безброј малих снова који ће наставити да живе у очекивању најмлађих потомака породице Ромић, а који ће бити прекинути још једним надолазећим ратом, оним из деведесетих година двадесетог века. Парафразирамо ли једног великог писца, рекли бисмо да је срећа увек препознатљива и општа, досадна скоро у таквој својој појавности. Несрећа је већ нешто друго, покретљивија, динамичнија страна дијалектичког процеса, готово за-служна за њега.

Када кажемо да је Јарак у својој приповести о једној породици апострофирао управо оно неуклопљиво, специфично, различито у ликовима што их је маркирало као трагичне и омогућило причу о пропасти, примећујемо један важан сегмент романа. Онај без којег приче скоро да не би ни било и онај у чијем средишту је одговор на Јеленино питање „тко је бацио бомбу” на мирну површину језера. Од почетка до краја приповести, кроз сва три дела по којима су разасуте коцкице и које читалац као у свакој игри треба да сложи хронолошки и реши ребус, имамо приповедање које представља, а не објашњава. Почетни тон романа, успостављен већ у оној слици двеју палми, високих и витких, сугерише наратив сећања. Оно је увек условљено позицијом приповедача, оног ко се сећа или оног ко представља ствари. Када догађаји добију убрзање и када током приповедања постаје јасно да све иде само ка једном крају, нестанку, расулу и смрти, једина визура коју Милена, најмлађи потомак породице Ромић има, јесте она о неминовности таквог краја. „Све се врти, све нестаје и множи се у вртложном превирању, низу случајности, ужитака и боли... непредвиђених ситуација. То је живот.” Моћна последња реченица, али свакако и најпроблематичнија у контексту постављеног Јелениног питања ко је бацио бомбу на мирну површину језера, или, тачније, јесмо ли одговорни за то. Оно хтонско, неуклопљиво, специфично у ликовима, не постаје више само знак распознавања који одваја једне од других и

једноставно их позиционира само као жртве једне неминовности зване „то је живот“. У контексту целокупне приче о распаду на микро плану, једне породице и распаду на макро плану, једне државне заједнице, оно постаје тек повод за посебан вредносни суд о томе, не носимо ли и сами у себи, као неке микро чипове, притајене темпиране бомбе. Сличице у слагалици постоје, поједини, издвојени појмови, независни једни од других, али ко склапа puzzle?